

Quando opiniones versantur circa res ipsas, an sint talis naturæ, vel conditionis, sæpe tenetur homo præferre opinionem certam probabili, et probabiliorem minus probabili, quando scilicet ex justitia, vel charitate tenetur vitare damnum, vel incommodum, quod in re ipsa subest, vel periculum ejus. Sumitur assertio ex D. Thoma, in 4, dist. 28, Paludano, dist. 36, quæst. 2, art. 3, Adriano, quodl. 2, et quæst. 5, de Confessione, dubio 7, Victoria, relectione de Jure belli, Soto 3, de Justitia, quæst. 6, art. 3, Navarro, dicto cap. de Pœnitentia, dist. 7, n. 47 et 73, Corduba, quæst. 5, et Summistis, verbo *Opinio*. Declaraturque exemplis, nam medicus sine dubio tenetur præferre certam medicinam dubiæ, et sic de aliis: hic enim maxime verum habet illud Augustinus, lib. 50, homil. in 41, et de Pœnitentia, dist. 7, cap. 4: *Tene certum et demitte incertum*. Ratio vero est, quia, ut supponitur, homo tenetur vitare illud damnum, vel procurare talem utilitatem, aut efficere validum Sacramentum, vel quid hujusmodi: ergo tenetur vitare periculum, quia hoc perinde est in moralibus: sed si omittit viam certam, aut securiorem, non vitat periculum, nam illud semper in re manet, quidquid sit de probabilitate opinionis; unde confirmatur ex differentia inter judicium de jure, vel de re, nam primum dicit ordinem ad operantem, et omnino tollit periculum malitiæ: secundum vero dicit ordinem ad rem ipsam, et non tollit periculum detrimenti, quod est in ipsa re. Unde in priori est sufficiens excusatio, seu ratio sequendi probabile judicium, quia nondum est lex sufficienter proposita, et non expedit hominem obligationibus operari: hic autem nulla est sufficiens excusatio, cum satis constet periculum in re ipsa manere, et consequenter inde obligationem oriri. Hic vero occurrere possunt variæ difficultates pertinentes ad materiam de Sacramentis, et ad alias, quæ hic non possunt tractari; ut tamen facilius expediri omnia possint, intelligenda est prædicta conclusio, quando nulla subest rationabilis causa ad omittendam viam certiore, et minus certam eligendam, ita ut utraque sit moraliter possibilis æque et facilis; nam si in altera parte, scilicet certiori, occurrat specialis difficultas, propter quam hic et nunc non potest aliquis ea uti sine incommodo, licet interdum poterit omitti, quia pro tunc non censetur moraliter possibilis, et altera cum sit probabilis, poterit tunc existimari sufficiens.

41. *Tertia assertio*. — Dicendum ultimo.

Interdum licet ut probabili opinione circa actum, omissa probabiliore, propter aliquam utilitatem, vel quia in re ipsa tutior est ad aliquem finem honestum: hoc declarat optime casus ille de absolute absentis in necessitate, nam licet probabilius semper fuerit, et mihi quidem certum, esse nullam, et consequenter non esse exercendam, tamen quia probabile videbatur non paucis esse validam, et hoc absolute erat utilius proximo, ideo licitum erat olim illa uti, quod exempli gratia dictum sit. Nunc autem, quare aliter sit sentiendum Clemens VIII suo diplomate declaravit. Idem est de absolute cum solis signis contritionis. Idem potest contingere in corporali medico, si in desperata necessitate utatur medicina probabiliter utili, etiamsi probabilius sit fore inutile: et ratio est, quia respectu conscientiae probabilitas sufficit ad certitudinem practicam, et alioqui in re non creatur periculum detrimenti, sed vitatur potius, et additur species utilitatis: unde non immerito aliqui dubitant, an hoc non solum liceat, sed etiam sit præceptum: nam re vera præceptum esse aliquando potest ex obligatione charitatis, vel alia simili, quando ex una parte est gravis necessitas proximi, et aliunde nullum est incommodum, nec periculum ejus, quod ponderari posset. Si enim interdum ita accidat, ut ex utraque parte subsit aliquod incommodum, vel periculum, prudenter comparanda sunt, et illud eligendum, quod tutius videbitur.

SECTIO ULTIMA.

Quomodo sit utendum conscientia scrupulosa ad honestam actionem.

1. *Variæ causæ unde oriuntur scrupuli*. — Scrupulus interdum verum, aut rationabilem conscientiae remorsum significat, 1 Regum 25, *Ne sit tibi hoc in scrupulum cordis, quod effuderis sanguinem innocuum*: hic vero et frequentius sumitur, ut supra dixi, pro quadam animi pusillanimitate, et dubitatione ex levibus et apparentibus causis, cujus radices sunt, vel tentatio dæmonis, vel divina permissio, ut hominem exerceat et humiliet, vel ipsa corporis complexio, et imaginationis falsitas, vel debilitas: vel nimius timor servilis, quem generat nimius amor proprius, quemque diminuit perfecta charitas, ex qua, et ex timore filiali raro nascitur hæc affectio, interdum tamen nasci potest ex adjuncta ignorantia, vel etiam consuetudine, aut aliorum exemplo, aut

denique nascitur ex sola probabilitate opinionis contrariæ.

2. *Scrupulosus non sibi persuadeat esse absolute malum, quod est factururus*. — Primo cavendum est, ne scrupulus vincat hominem ad formandum absolutum dictamen esse malum, quod operatur, ita ut nihilominus operetur, quia non excusabitur a culpa, cum agat contra conscientiam, et hoc dixit Innocentius III, in cap. *Per tuas*, 2, de Simonia, ibi, *per conscientiam scrupulosam in hanc incidet difficultatem, quam non evadet, nisi deponat errorem, saltem practice*.

3. *Nec formet judicium practicum de malitia operis faciendi*. — Secundo cavendum est aliud extremum ne homo legatur semper scrupulis obedire, formando scrupulosum dictamen, seu judicium practicum, et obediendo illi, ita omnes auctores citandi. Primo, quia erit hoc maxime onerosum, nam imponit sibi homo infinitas obligationes et præcepta sine fundamento. Secundo est hoc valde periculosum, tum quia inde sequitur magna inquietudo mentis et conscientiae, ac cæcitas, erroresque innumeri, tum etiam quia impeditur homo a perfectioribus operibus, et in spiritualibus exercitiis mirum in modum distrahitur. Tertio, quod gravius est, sæpe tot oneribus prægravatus prærumpit, et agit conscientiam practicam et erroneam, et sæpe etiam concipit errorem quemdam virtutis, et fit intolerabilis cura et sollicitudo propriæ conscientiae.

4. *Imo deponat scrupulum et formet judicium contrarium*. — Tertio dicendum non solum esse tutum, sed etiam valde necessarium deponere conscientiam scrupulosam, formando judicium illi contrarium, et perseverando in illo quamdiu scrupulus instet et molestat; ita docent omnes, optime autem Cajetanus, in Summa, verbo *Scrupulus*, Antoninus, 1 part., tit. 3, c. 10, § 10, Gersonius, 2 parte opusculi *de Natura et qualitate conscientiae*, Navarrus et Corduba, et alii citati. Videri etiam potest Laurentius Justinianus, lib. de disciplina Christianæ religionis, caput. 12, et sunt optima verba Innocentii III, cap. *Inquisitionis*, de Sententia excommunicationis: *Conscientia levis, et temerariæ credulitatis explosa*, etc. Non enim oportet explodi speculative, sed practice, neque ita ut non sentiat, sed ut non consentiat per determinatum judicium. Ratio vero est, quia hic scrupulus non habet prudens, et rationale fundamentum, et ideo non potest tollere practicam certitudinem in operando.

5. *Quid scrupulosum maxime torqueat*. — *Quid*

tunc remedii adhibendum. — Sed hoc est quod scrupulosum vexat, quia semper illi videtur rationabilis dubitatio, præsertim cum apud Gregorium legat, *bonarum mentium esse timere culpam, ubi culpa non est*, et maxime turbatur si aliquoties expertus est se fuisse deceptum in agendo contra scrupulum. Respondetur aliter esse judicandum de eo, qui peccatam habet conscientiam, aliter de his qui perturbant, vel scrupulosam; nam ille facilius potest timere culpam ubi non est, nam de illo Gregorius loquitur, quia ejus timor non est nimius, nec vanus, sed prudens et cautus. Aliquando vero potest excedere et transire in scrupulum, et tunc si talis homo sit doctus, facile potest applicare principia practica, et ex his firmiter operari, contempto scrupulo, etiamsi perseveret: si autem sit indoctus, alterius consilio utatur, et ejus auctoritate practice nitatur: quod si non potest alium adire, et necesse est operari, servet regulam supra tactam de conscientia dubia, scilicet ut per se consideret morali diligentia, et bona intentione faciat quod honestum videbitur, et practice non errabit. At vero in his qui habent conscientiam scrupulosam et inquietam, primum oportet, ut suam ægritudinem et dispositionem cognoscant, quam facile percipient, vel ex facilitate timoris, et inquietudinis in judicando de agendis, et facili mutatione judicii ex quacumque levi conjectura, vel apparentia, vel ex nimia quadam reflexione circa res, vel eventus, qui vix in aliorum cogitationes ascendunt: vel denique, si aliorum consiliis, quibus parere debent, non acquiescunt.

6. *Alia opportuna remedia præscribuntur*. — Secundo hinc statuatur non se suo judicio regere, quia æger animus non potest sibi convenientem medicinam eligere: consulat ergo virum doctum et timoratum, cui omnino fidem habeat, et securus erit, et contemnet omnem dubitationem, an se satis explicaverit. Tertio habet aliqua principia generalia extrinseca et practica, quibus utatur, quale est eum qui bona fide procedit animo placendi Deo si mediocrem diligentiam adhibeat, practice non errare. Item in rebus moralibus non esse quærendam omnimodam certitudinem: item, quod Cajetanus ait, dubitationem quæ in aliis fortasse esset rationabilis, in scrupuloso pro nihilo esse existimandam: unde licet contingat speculative interdum decipi, practice non errare: ac tandem si semel in aliquo facto habui consilium ab homine docto, in omni simili illo utatur absque nova interrogatione.

7. Et hæc quidem procedunt quando scrupulus procedit de re quidem agenda in futurum: quando vero est de re præterita, duplex esse poterit. Unus, an consenserit, necne, et in hoc est regula omnium, ubi non fuerit evidentissimus consensus, non est quod timeatur, agimus enim de his, qui bona fide procedunt, et alioqui habent firmum animum nunquam peccandi mortaliter, neque est quod terreamur propter moram temporis, aut vehementiam cogitationis, nam hæc etiam sæpe sunt naturalia, et involuntaria, et interdum ex timore, postea majora apparent, quam revera fuerint.

Alter scrupulus similis est, in ordine ad confessionem, an sufficienter confessus fuerit, necne, de quo latius in materia de confessione, et est res de se facillima, nam si mediocrem diligentiam adhibuit, potest esse securus. Ex quibus etiam obiter declaratum est, quæ remedia servire possent, præsertim ad ipsum usum: nam radix tollenda est vel purgato corpore, vel certe animo, sentiendo de domino in bonitate, qui non injicit vincula, neque ab homine exigit plusquam humanam, et moralem diligentiam. Et hæc satis de hac materia ad gloriam Altissimi.

FINIS TRACTATUS DE BONITATE ET MALITIÆ HUMANORUM ACTUUM.

ELENCHUS TRACTATUS QUARTI

DE ACTIBUS, QUI VOCANTUR PASSIONES, TUM ETIAM DE HABITIBUS, PRÆSERTIM STUDIOISIS AC VITIOSIS.

DISPUTATIO I.

DE PASSIONIBUS, CONTINENS DUODECIM SECTIONES.

1. *Quid passio animæ, et in quo subjecto.*
2. *De bonitate et malitia passionum.*
3. *De generali divisione, et differentia actuum appetitus, sive passionum.*
4. *Utrum amor sit in appetitu sensitivo, et quas causas et effectus habeat.*
5. *Quid sit cupiditas, seu concupiscentia, et qualis sit divisio amoris in concupiscentiæ et amicitia.*
6. *Quid sit delectatio, et quomodo ab aliis passionibus differat.*
7. *De odio, fuga et tristitia.*
8. *Quid sit spes, et quod habeat contrarium.*

9. *Quid sit audacia, et quomodo ad alias passiones comparetur.*

10. *Quid sit timor.*

11. *Quid sit ira, et quodnam contrarium habeat.*

12. *De sufficientia divisionis passionum, et earum comparatione.*

DISPUTATIO II.

DE HABITIBUS IN COMMUNI, REMITTITUR AD DISPUTATIONEM 44 METAPHYSICÆ.

DISPUTATIO III.

DE EO GENERE HABITUUM QUI DICUNTUR VIRTUTES, CONTINENS SECTIONES DECEM.

1. *Utrum aliquis habitus sit essentialiter virtus.*

2. *Quomodo dividatur virtus in intellectualem et moralem.*

3. *De divisione virtutis intellectualis.*

4. *Qualis sit distinctio inter virtutes morales.*

5. *De aliis divisionibus, seu potius denominationibus virtutum præcipue Cardinalium et Theologicarum.*

6. *Utrum de ratione virtutis sit in medio consistere.*

7. *In quo subjecto sint virtutes.*

8. *Quam efficientem causam habeant virtutes.*

9. *An una virtus sine alia generari pos-*

sit et esse, et consequenter an sint connexæ.

10. *De augmento, diminutione et corruptione virtutum.*

DISPUTATIO IV.

DE HABITIBUS PRAVIS, SEU VITIIS, COMPLECTENS SECTIONES DUAS.

1. *Quæ sit ratio et essentia habitus vitii.*

2. *De causis vitiosorum habituum.*

TRACTATUS QUARTUS.

DE

ACTIBUS QUI VOCANTUR PASSIONES

TUM ETIAM DE HABITIBUS, PRÆSERTIM STUDIOISIS, AC VITIOSIS.

DISPUTATIO I.

DE PASSIONIBUS.

Quem locum habeant passiones inter actus humanos, et cur de illis agat moralis disciplina. — Consule Bellarminum de scriptoribus Eccles. — Humanorum actuum quidam per se liberi, atque adeo humani, et morales sunt, et omnino interiores, et immateriales, alii sunt prorsus exteriores, qui ab interioribus necessitate quadam efficiuntur: alii sunt quasi medii, ut actiones appetitus sentientis ad quas cogitationes, seu actus phantasiæ revocamus. De prioribus actibus, quæ ad moralem doctrinam pertinebant, in superioribus tradidimus. De posterioribus nihil præterea, quæ de imperatis actibus universe diximus, quod moraliter sit disputandum, occurrit: superest ergo, ut de actibus mediis, id est, de affectibus animi, seu

passionibus, dicamus, etsi enim Philosophi naturalis sit de illis disserere, et multa a medicis de eisdem tradantur, ad moralem nihilominus scientiam spectant. Primo, quia libertatis quodammodo participes sunt, et ideo ad doctrinam de actibus humanis annectuntur. Secundo, quia sunt materia, in qua plures morales virtutes versantur. Tertio, quia horum cognitio plurimum confert ad perfectam actuum voluntatis cognitionem. Disputant autem de hac materia passionum D. Thomas in genere quidem 1, 2, a quæstion. vigesima-secunda usque ad vigesimam-quartam, de singulis vero a quæst. vigesima-quinta usque ad quadagesimam-octavam, latissime: et ante illum Vincentius Belvacensis in speculo morali, si ejus est, atque diversum tale opus: item Albertus Magnus nonnulla docet in Summa de homine, in fine primæ partis: alii theologi pauca dicunt, et in variis locis, quæ infra referemus: ex